

TARİHÎ TÜRK LEHÇELERİNDE İSİMDEN İSİM YAPMA EKLERİ

Küçük, Salim (2015), *Tarihî Türk Lehçelerinde İsimden İsim Yapma Ekleri*, Ankara: Akçağ Yayınları, 296 s.

Fulya AKMAN ACUNGİL*

Gazi Türkiyat, Bahar 2015/16: 231-234

Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi olan Doç. Dr. Salim Küçük, 1988 yılında Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun olmuş; 1993 yılında aynı üniversitede Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi Ana Bilim Dalında *Ortaokulların Birinci Sınıfları İçin Yazılan 'Türkçe Ders Kitapları' Üzerine Bir İnceleme* adlı yüksek lisans çalışmasını tamamlayarak uzman unvanını almıştır. 1995-2000 yılları arası KTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışan Küçük; 1998 yılında *Şehirleşmenin İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Okuma-Anlama Becerisine Etkileri* adlı tezi ile doktorasını tamamlamıştır. *Yazılı Anlatım ve Yaratıcılık* adlı bir kitabı olan Doç. Dr. Salim Küçük'ün Türkçenin söz varlığı ile çeşitli konularda ulusal ve uluslar arası hakemli dergilerde yayımlanmış makale ve bildirileri bulunmaktadır. 2015 yılında Akçağ Yayınlarından çıkan ve bizim de tanıtımını yapmamıza vesile olan *Tarihî Türk Lehçelerinde İsimden İsim Yapma Ekleri* adlı kitap yazarın doçentlik çalışması olarak hazırlanmıştır.

Önsöz ve taranan eserlere ait kısaltmaların yer aldığı listenin ardından çalışmanın giriş bölümünde tarihten günümüze kadar yapılmış sarf (şekil bilgisi) ve nahiv (söz dizimi) çalışmaları hakkında bilgi verilmiş; isimden isim yapım eklerinin genel özellikleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın inceleme kısmında izlenen yöntem ise tablo hâlinde kısaca şöyle gösterilebilir:

Ek:	+Çİ
Eski Türkçe (Köktürk, Uygur)	<i>balkıç</i> (Clauson 1972, İKP), <i>bedizçi</i> (ressam, heykeltıraş; Clauson 1972, OY)
Orta Türkçe (Karahanlı, Harezmi, Kıpçak, Çağatay)	<i>afsunçı</i> (büyücü, sihirbaz; KB), <i>akıncı</i> (ME), <i>alkışçı</i> (alkışlayan, öven; KTS), <i>egerçi</i> (hayvan takımı yapan saraç; LÇ)
Eski Anadolu Türkçesi	<i>bitikçi</i> (kâtip; TS)
İşlevleri (Her bir döneme ait taranan eserlerden alınan örnekler ile birlikte)	1. Akrabalık ve yakınlık ismi yapar. 2. Alışkanlık, huy ve karakter bildiren isim yapar 3. Canlı ismi yapar (...)

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE.
fulyaakman@gazi.edu.tr

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere tarihî Türk lehçeleri üç ana başlıkta ele alınmıştır. Eski Türkçe başlığı Köktürk ve Uygur dönemlerini ihtiva ederken; Orta Türkçe başlığı ile Karahanlı, Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçelerine ait örnekler sıralanmıştır. Batı Türkçesi kapsamında Eski Anadolu Türkçesine ait eserlerin taranması yolu ile elde edilen örneklere yer verilirken; Osmanlı Türkçesinin incelemeye dâhil edilmediği görülmekte ve böyle bir ayırımın neye dayanarak yapıldığı belirtilmemektedir. Ele alınan eklerin çağdaş Türk lehçelerindeki durumu; Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun editörlüğünde hazırlanan *Türk Lehçeleri Grameri* başta olmak üzere başka lehçe gramerlerine de başvurularak dipnotlarda gösterilmeye çalışılmıştır. Her bir dönem için tarihî Türk yazı dillerine ait eserlerden alınan örneklerden Türkiye Türkçesine aktarılmış olanlar bu aktarmalarıyla; aktarılmamış olanlar olduğu gibi verilmiştir.

Yazarın inceleme bölümünde uyguladığı bu yöntem ile ekin Türkçenin yukarıda sözü edilen tarihî dönemlerindeki kullanımları karşılaştırmalı olarak incelenebilir. Bununla birlikte, bu tür çalışmalarda izlenen bir diğer yol da çıkış noktası olarak ek yerine tarihî dönemleri ele almaktır. Yani üst başlık olarak ekin yerini tarihî lehçelerden biri alır ve o lehçeye ait tüm isimden isim yapma ekleri örnek ve işlevleriyle toplu olarak değerlendirilir. Böyle bir yöntemin izlenmesi hâlinde yukarıdaki çalışmayı özetleyen tablonun şu şekilde olması beklenir:

Köktürk	+A (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle), +Aç (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle), +An (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle)...
Uygur	+A (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle), +Aç (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle), +An (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle)...
Karahanlı	+A (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle), +Aç (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle), +An (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle)...
Harezm	+A (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle), +Aç (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle), +An (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle)...
Kıpçak	+A (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle), +Aç (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle), +An (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle)...
Çağatay	+A (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle), +Aç (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle), +An (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle)...
Eski Anadolu Türkçesi	+A (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle), +Aç (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle), +An (Bu döneme ait örnek ve işlevleriyle)...

Ancak bu yöntem isimden isim yapma eklerini her bir dönem için toplu olarak değerlendirmeye yönelik olduğundan tarihî lehçeler arasında karşılaştırma yapmayı güçleştirmekte ve işlevsel görünmemektedir. Sözü edilen karşılaştırmayı yapabilmek için çalışmanın sonunda oluşturulmuş *Dönemlere Göre Ekler Tablosu*; isimden isim yapma eklerinin tarihî dönemlerin hangisinde görülüp hangisinde görülmediğini bir arada göstermesi açısından önem arz etmektedir:

EKLER	ESKİ TÜRKÇE	ORTA TÜRKÇE	ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ
+alağ	-	-	+
+dül	-	+	-

(Bkz: sayfa 287)

Çalışmanın son bölümünden alıntıladığımız yukarıdaki tabloda, *+alağ* ekinin sadece Eski Anadolu Türkçesi'nde görüldüğü ve ondan önceki dönemlerde bu ekin kullanılmadığı sonucunu çıkarabiliriz. Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde örneklenemeyen; ancak Orta Türkçede isimden isim yapma eklerinden biri olarak kullanıla gelen *+dül* ekiyle ilgili olarak ise; sözü edilen dönemde Karahanlı, Harezm ve Kıpçak Türkçesinden hangisinde ya da hangilerinde kullanıldığı hususu tabloda belirtilememiştir. *Dönemlere Göre Ekler Tablosu*'nu her bir dönemi kendi içinde de sınıflandıran bir tabloya dönüştürmek; işlevselliğini arttırması açısından faydalı olabilir.

Kitabın sonuç bölümünde Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde tespit edilmiş isimden isim yapma eklerine dair sayısal bilgilere yer verilmiş ve bu bilgilere göre 85 ek ile en zengin dönemin Orta Türkçe olduğu vurgulanmıştır. Tespit edilen toplam 93 isimden isim yapma eki; günümüzde gerek Türkiye Türkçesinde gerekse diğer çağdaş lehçelerde işlek olarak kullanılıp kullanılmaması gibi ölçütlere göre sınıflandırılmıştır. Bu bölümde isimden isim yapma ekleri toplu bir değerlendirmeye işlevsel olarak da bir sınıflandırmaya tâbi tutulmuş ve eklerin "akrabalık ve yakınlık ismi yapma", "benzerlik ismi yapma", "bitki ismi yapma", "canlı isimleri yapma", "eşya, araç ve gereç ismi yapma", "organ ismi yapma", "özel isimlere gelme", "renk isimlerine gelme" gibi fonksiyonlarına değinilmiştir.

Çalışma; tarihî Türk lehçelerinde kullanılan isimden isim yapma eklerini toplu olarak ele alması, her bir eki tüm işlevleriyle ve bu işlevlere uygun örnekleriyle değerlendirmesi açısından önem arz etmektedir. Tarihî Türk lehçelerinde isimden isim yapma eklerini art ve eş zamanlı bir yöntemle hem dönemlere hem de işlevlerine göre sınıflandırıp örnek cümlelere dayalı olarak inceleyen bu çalışmanın

gerek kullanmış olduğu yöntem gerekse vardığı sonuçlar açısından bundan sonraki çalışmalara faydalı olmasını temenni ediyoruz.